



Nynorsk kultursentrum

Språkfakta 2015

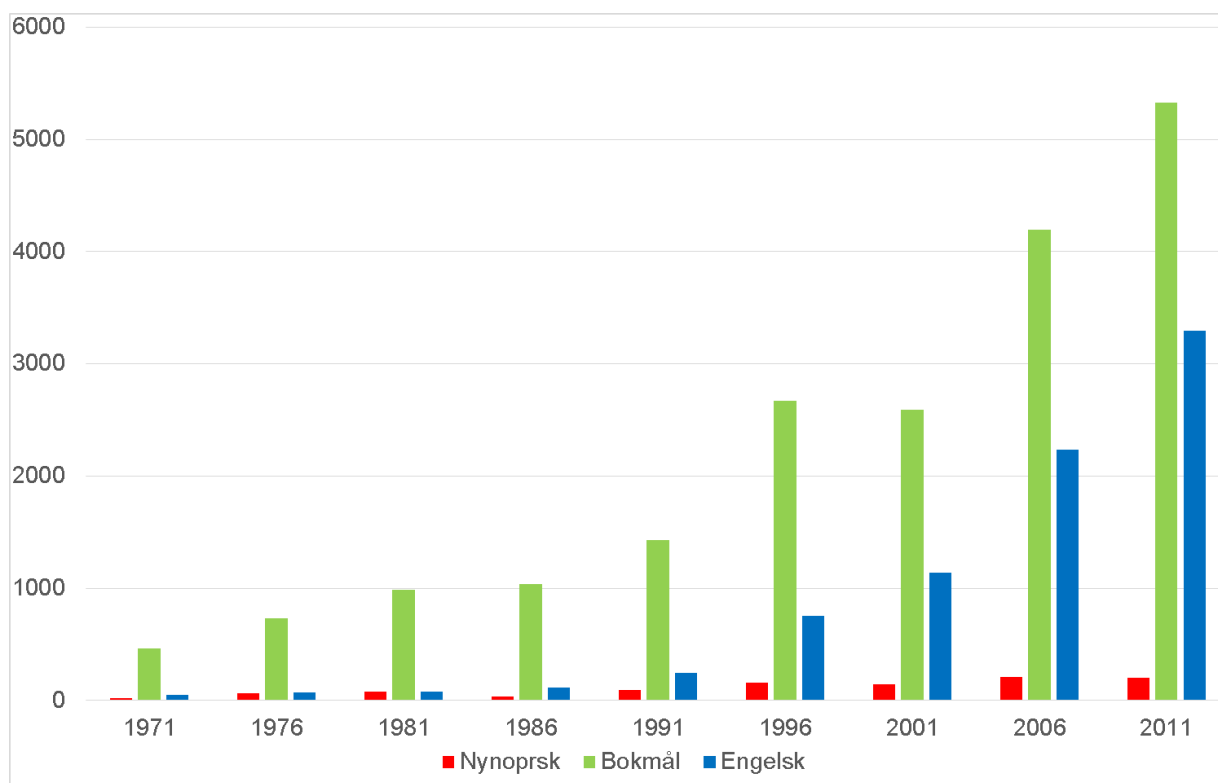
Ei forteljing om språk i Noreg og verda gjennom 850 tabellar



Ottar Grepstad

Utdrag

10 Høgare utdanning og forskning



Figur 10.1 Hovud- og masteroppgåver på nynorsk, bokmål og engelsk 1971–2011. Absolutte tal

Gjennom utdanningsløpet frå grunnskule til universitet og høgskule blir nesten alle bokmålsbrukarar verande bokmålsbrukarar, medan mange nynorskbrukarar går over til bokmål. Blant universiteta hadde Universitetet i Bergen størst prosentdel nynorskbrukarar med 12 prosent, men NTNU var det einaste universitetet med aukande nynorskprosent.

Det varierte på 2000-talet mykje frå fag til fag kor stor del av pensum som var på norsk. Skilnaden var også stor mellom høgskular og universitet. I 2010 var 83 prosent av pensum i fem fag på norsk ved høgskulane, mot 56 prosent i dei same faga ved universiteta. Høgskulane spelte såleis ei sentral rolle i utvikling og vedlikehald av fagspråk på norsk.

Ei støtteordning for lærebøker i høgare utdanning som blei oppretta i 1984, hadde ved utgangen av 2014 gitt støtte til utgiving av meir enn 1100 lærebøker. Av desse var 18 prosent på nynorsk, nokre få på samisk.

I absolutte tal var det mange fleire som skreiv masteroppgåver på bokmål eller nynorsk på 2000-talet enn i tiåra før. I prosent skreiv jamt fleire avhandlingane sine på engelsk, og dette gjekk særleg ut over bruken av bokmål. Ni prosent avhandlingar på engelsk i 1986 var blitt til 37 prosent i 2011.

Ei stor undersøking blant studentar i Bergen frå 2008 tyder på at fleire menn enn kvinner blir verande nynorskbrukarar gjennom høgare utdanning, og fleire i real- og naturvitskap enn i humaniora og samfunnsvitskap.

Alle høgare utdanningsinstitusjonar skal ha språkpolitiske styringsdokument, men tre av fire vitenskapleg tilsette kjenner ikkje til slike dokument på sine lærestader, og færre enn ein av ti kjenner til slike dokument ved eige institutt eller eiga avdeling.

10.1 Studentar og undervisning

Den eldste dokumentasjonen av språkfordeling hos studentar ved norske universitet er frå 1956 og 1957 og gjeld Universitetet i Oslo. Meir kontinuerleg informasjon ligg føre frå og med 1996, men berre i prosent, ikkje i absolutte tal (tabell 10.1.1). I 2000 brukte 4,7 prosent av Oslo-studentane nynorsk og i 2013 2,5 prosent. I det same tidsrommet minka prosentdelen nynorskstudentar ved Universitetet i Bergen frå 14,0 til 11,7, og ved Noregs arktiske universitet i Tromsø frå 2,6 til 1,5. Derimot auka nynorskdelen ved NTNU i Trondheim frå 4,5 i 2000 til 4,7 i 2013. Høgskolen i Rogaland fekk frå 2005 status som Universitetet i Stavanger, og der utgjorde nynorskstudentane 6,4 prosent det året, mot 4,4 i 2013.

Språkfordelinga i pensumlitteraturen skiftar svært mykje frå fag til fag. Ein gjennomgang av 2000 pensumlister ved 93 lærestader viste at seks av ti sider var på norsk i 1999 og sju av ti i 2013 (tabell 10.1.2). Prosentdelen norsk pensum auka i fag som fysikk og informatikk, men minka i historie og sjukepleie. Ein studie i 2010 avdekte at høgskulane i dei fire faga informatikk, historie, sosiologi og sjukepleie hadde ein større del av pensum på norsk enn universiteta (tabell 10.1.3). Alt i alt var 56 prosent av pensumlitteraturen på norsk ved universiteta, mot 83 prosent ved høgskulane. Størst var skilnaden i informatikk.

På bachelornivå var nær tre av fire sider på norsk i 2013, på masternivå seks av ti (tabell 10.1.5). Denne undersøkinga gjaldt fem ulike fag. I utvida form femnde undersøkinga også om to fag som var utan undervisning på bachelornivå (tabell 10.1.4). Skilnadene mellom faga var store, med mest norsk i rettsvitenskap og minst i biologi.

Posisjonen for engelsk som undervisningsspråk ved universitet og høgskular blei kartlagt i 2013. 545 vitenskapleg tilsette blei intervju, og seks av ti svara at dei hadde undervist (ein eller mange gonger) på engelsk dei siste to åra (tabell 10.1.6). Klart fleire menn enn kvinner hadde brukt engelsk, det hadde fleire av dei eldre enn dei yngre gjort, og det var flest samfunnsvitarar og færrest humanistar som hadde brukt engelsk i undervisninga. Som ventande kunne vere, hadde ein større del av tilsette med anna førstespråk enn norsk brukt engelsk, men desse utgjør ein liten del av utvalet, og svara er difor ikkje så pålitelege.

Tilsette ved universitet og høgskular vurderte sin eigen kompetanse i engelsk som høg (tabell 10.1.7). Tre av fire meinte at dei meistra engelsk bra. Mennene vurderte seg sjølve som betre enn kvinnene gjorde om seg, dei yngste var betre enn dei eldre, og naturvitarane betre enn humanistane. Til gjengjeld var det ein noko større del av humanistane enn naturvitarane som rekna seg som svært gode i engelsk.

Seks av ti hadde altså undervist i engelsk, men berre tre av ti vitenskapleg tilsette meinte studentane var gode i engelsk. For fleire variablar var skilnadene små, men fagområda imellom var der store skilnader (tabell 10.1.8). 35 prosent at naturvitarane meinte at studentane hadde ein bra generell kompetanse i engelsk, mot 24 prosent av realistane og 21 prosent av humanistane.

Dei vitenskapleg tilsette meinte studentane var mykje betre i munnleg forståing enn skriftleg bruk av engelsk (tabell 10.1.9). 64 prosent meinte den munnlege forståinga var noko betre eller mykje betre enn den skriftlege evna. Dei yngste vurderte kompetansen som mykje høgare enn dei eldre tilsette gjorde, men her var skilnaden mellom fagområda liten.

10.2 Hovudfag og mastergrad

I 1997 blei det gjort eit første oversyn over språk i hovudoppgåver ved norske universitet 1906–1995. Søk i Nasjonalbibliografiske data gav slike opplysningar om 52 000 oppgåver. Av desse var under 1060 på nynorsk, eller to prosent. Mellom 1906 og 1970 fanga søka opp berre 28 hovudoppgåver på nynorsk, og vel 9000 på bokmål. Ut frå dette auka bruken av nynorsk i akademia mykje i tida etter 1970. Tala var for upålitelege til at dei kunne publiserast i *Nynorsk faktabok 1998*. Årsaka var at datamengdene var for store til at søkemetoden og databasen kunne gi rett informasjon. No kan tala i staden gjere teneste som eit litt lurvete bakteppe (tabell 10.9.4).

I 2006 blei 33 prosent av masteroppgåvene ved norske universitet og høgskular skrivne på engelsk, mot berre 9 prosent i 1986 (tabell 10.2.1). Dette gjekk ut over bruken av bokmål. 61 prosent av oppgåvene var skrivne på bokmål i 2006, mot 81 prosent 20 år tidlegare. Her tapte bokmål til engelsk, som auka frå 9 prosent i 1986 til 33 prosent i 2006. Bruken av nynorsk var den same begge åra og med små endringar undervegs: tre prosent.

Den nemnde tabellen blei utvida med eigne søk som gjer at framstillinga dekkjer tidsrommet frå 1971. Søkemetoden gjorde det uråd å ekskludere avhandlingar frå ikkje-norske lærestader, og tala kan difor ikkje jamførast fullt ut. Sikrast er tala for nynorsk og bokmål, som viser at 24 hovudoppgåver på nynorsk i 1971 var blitt til 205 i 2011, og at 464 hovudoppgåver på bokmål i 1971 var blitt til 5329 i 2011. I prosent bruker få nynorsk i avhandlingar, men i absolutte tal er dei mange.

Hausten 2008 var det over 200 engelskspråklege masterprogram i Noreg (tabell 10.2.2). Dette utgjorde 23 prosent av alle masterprogramma. Desse programma var noko meir populære enn dei norskspråklege, slik at 29 prosent av studentane var registrerte på dei engelskspråklege masterprogramma. Åtte av ti studentar på desse programma var norske.

10.3 Doktorgrad

Det engelske språkpresset viste att på mange nivå, og i nokre fag meir enn i andre. I 2002 var 76 prosent av doktoravhandlingane skrivne på engelsk, mot 66 prosent i 1981 (tabell 10.3.1). Rekna i prosent blei det færre doktoravhandlingar i statsvitskap på skandinaviske språk frå 1991 til 2002, men noko fleire i pedagogikk (tabell 10.3.2).

Når norsk blir delt i nynorsk og bokmål også på doktorgradsnivå, viser ei undersøking klare endringar mellom 197 og 2007 (tabell 10.3.3). Prosentdelen avhandlingar på engelsk ved norske universitet og høgskular auka frå 78 prosent til 87 prosent i dette tidsrommet. Samstundes minka bokmålsdelen frå 20 til 13 prosent, og nynorsk frå 2,2 til 0,5. Det var høvesvis mange fleire utanlandske doktorandar i 2007 enn i 1997. Dette forklarar noko av auken, men ikkje alt.

Bortanfor alt dette ligg den fremste internasjonale anerkjenninga, Nobelprisane. Til og med 2014 hadde 13 nordmenn fått ein nobelpris, frå Bjørnstjerne Bjørnson som den første i 1903 til May-Britt og Edvard Moser i 2014. Vinnarane av vitskaplege prisar har alle brukt engelsk i arbeida sine, men med tildelinga i 2014 fekk også nynorsk skriftkultur sine første. Edvard Moser fekk Fridthiof Oos' legat for beste nynorskstil i vidaregåande skule i 1981, og 5. juli 2015 kåserte han i eit timelangt «Sommer i P2»-program på dialekt nær nynorsk.

10.4 Publisering

I vitenskapleg publisering var det berre innanfor humaniora at skandinaviske språk dominerte på slutten av 1990-talet (tabell 10.4.1). 20 år tidlegare hadde skandinaviske språk hatt ein liknande posisjon også i samfunnsfag. I dette tidsrommet dominerte skandinaviske språk sterkt i publisering av pedagogisk forskning (tabell 10.4.3). Innanfor pedagogikk var prosentfordelinga mellom skandinavisk og engelsk om lag den same for publisering som for doktoravhandlingar.

Utgiving av akademisk faglitteratur har vore marknadsbasert. Noregs forskingsråd gav i si tid som Noregs allmennvitenskaplege forskingsråd tilskot til utgiving av utvalde avhandlingar i 500 eksemplar, og det var det. Difor var det ei språkpolitisk nyvinning då ei tilskotsordning for lærebøker i høgare utdanning blei etablert i 1985. Føremålet den gongen var tilskot til bøker på nynorsk og til grunnbøker på bokmål eller nynorsk, etter få år også til samiske lærebøker.

Frå 1985 til 2014 søkte forlaga om støtte til over 4000 titlar (tabell 10.4.2). Nær 500 eller 12 prosent var på nynorsk, og 40 titlar på samisk. Over tid har 18 prosent av midlane gått til nynorske utgivingar, men der ein i 1980- og 1990-åra prioriterte nynorske bøker, har det ikkje vore gjort etter 2000. Opplysningar om tildelingane manglar for åra 1996–2003, men elles har ordninga vore med og finansiert utgiving av meir enn 1100 lærebøker på nynorsk, bokmål eller samisk.

Storleiken på ordninga har endra seg. Høgste summen var i 1994. Ordninga blei evaluert positivt av Utdannings- og forskingsdepartementet i 2004, med framlegg om ein skarpere språkpolitisk profil. I staden gjekk regjeringa Bondevik II i statsbudsjettet for 2005 inn for å sløyfe ordninga. I Stortinget blei saka redda, i første omgang med halve summen i 2006 av det som hadde vore løyvt for 2005. Seinare kom det til meir midlar, og ordninga har dei siste åra disponert godt over 4 millionar i året.

I 2006 omtalte Universitetet i Oslo fleire undervisningsemne på engelsk enn på nynorsk (tabell 10.4.4). 10 prosent blei omtalte på engelsk, 3 prosent på nynorsk, 69 prosent på bokmål, og 17 prosent på bokmål og engelsk. Mest brukt var engelsk i omtalen av samfunnsvitenskap (29 prosent), utdanningsvitenskap (21 prosent) og medisin (20 prosent).

10.5 Språkstabilitet og språkskifte

Ved Universitetet i Bergen er det gjennomført fleire store undersøkingar hos studentane som inkluderer spørsmål om språk. Den første er frå 1998, ei ny blei laga i 2008, og i 2015 var ei tredje under førebuing for gjennomføring eit par år seinare. Det vil gi eit generasjonsperspektiv på språkstabilitet og språkskifte hos studentar ved eit norsk universitet.

1223 studentar var med i denne Bergens-undersøkinga i 2008 (tabell 10.4.1). 30 prosent av desse hadde brukt nynorsk før vidaregåande skule, og som studentar brukte 16 prosent nynorsk. Det inneber at 55 prosent av dei som hadde brukt nynorsk i grunnskulen, framleis gjorde det, medan 45 prosent hadde skifta til bokmål anten i vidaregåande eller høgare utdanning. Dette svarar ganske bra til andre undersøkingar og analysar (sjå kapittel 7.5).

200 studentar i denne undersøkinga brukte nynorsk på universitetet. Berre 12 av dei var tidlegare bokmålsbrukarar (tabell 10.5.2). Vel 800 hadde brukt bokmål gjennom heile utdanningstida, medan 175 hadde skifta frå nynorsk til bokmål. Det ligg nær å skrive at ein del

av domenetapet frå bokmål til engelsk tek bokmålsbrukarane att ved å få ny tilførsel av bokmålsbrukarar frå nynorsksida. Merkeleg få av studentane i Bergens-undersøkinga rekna seg som tospråklege ved at dei brukte både nynorsk og bokmål.

Noko fleire menn enn kvinner heldt på førstespråket nynorsk gjennom heile utdanninga – 17 mot 15 prosent (tabell 10.5.3). Sortert etter lærestad var skilnaden i språkstabilitet mykje større. Ved Høgskulen i Bergen hadde 21 prosent av nynorskstudentane brukt nynorsk like frå grunnskulen, mot berre sju prosent ved Noregs handelshøgskule. Universitetet i Bergen og Kunsthøgskolen i Bergen låg midt på treet med 15 prosent. Med 11 prosent språkstbile nynorskstudentar kom også Bedriftsøkonomisk Institutt betre ut enn handelshøgskulen.

Rekna i prosent var skilnaden størst ordna etter fag, frå fire prosent ved odontologi og åtte prosent på juss til 22 prosent ved matematiske og naturvitskaplege fag og 26 prosent ved teknologifag ved Høgskulen i Bergen. Dette overraskar: I fleire realfagsmiljø heldt fleire studentar på førstespråket nynorsk enn i humaniora, som har vore rekna som eit sterkt nynorsk-område. Då gjeld det å minne om at prosentdelen nynorskbrukarar på gymnas i 1930-åra var vel så høg i realfag enn på engelsklinja (sjå kapittel 9.3). Dette forklarar ikkje skilnadene i 2008, men det peikar på ein nynorsk realfag- og ingeniørtradisjon som har vore lite omtala og endå mindre kartlagd.

Når studentane blei sorterte etter fylke, dukka det opp tre slåande trekk (tabell 10.5.4).

Det eine er at den konstante språkstabiliteten i Sogn og Fjordane slår sprekkar når tenåringane dreg til academia. 68 prosent av studentane frå dette fylket hadde vore nynorskbrukarar frå grunnskulen av, men 19 prosent hadde no skifta til bokmål.

Det andre er at nynorskbrukande studentar frå Møre og Romsdal var i mindretal i 2008, medan dei hadde vore i fleirtal i grunnskulen. 27 prosent av Møre-studentane brukte framleis nynorsk, 38 prosent hadde skifta. Også i Hordaland hadde mange skifta, men der var nynorskstudentane framleis den største gruppa – når Bergen ikkje blei rekna med.

Det tredje er at fleire menn enn kvinner var blitt verande nynorskbrukarar frå grunnskule til høgare utdanning. Berre kvinnelege studentar frå Sogn og Fjordane heldt meir på førstespråket sitt enn mennene frå same fylket gjorde. Elles var det fleire kvinner enn menn som gjekk frå nynorsk til bokmål.

Bergens-undersøkinga kartla også forholdet mellom dei kulturelle interessene til foreldra og skriftspråk hos studentane (tabell 10.5.5). I andre undersøkingar har dei sosiale skilnadene vore tydelege. Det er også dei kulturelle. Mellom tidlegare og noverande nynorsk- eller bokmålsbrukarar var skilnadene uvesentlege. Det store skiljet var å finne mellom nynorsk og bokmål uavhengig av kor lenge studentane hadde brukt språka. Foreldra til bokmålsstudentar var mykje meir interesserte i klassisk musikk og teater enn foreldra til nynorskstudentane, medan nynorskforeldra var mykje meir interesserte i friluftsliv, religion og tradisjonsmusikk enn bokmålsforeldra.

Språkstabiliteten er kartlagd hos dei 307 doktorandane som skreiv avhandlingane sine på nynorsk eller bokmål mellom 1997 og 2007 (tabell 16.5.6). 16 prosent av dei brukte nynorsk i ungdomsskulen, vel 12 prosent i vidaregåande, men berre 1,3 prosent på doktorgradsstudiet, sjølv om over 8 prosent av dei då framleis rekna seg som nynorskbrukarar.

Det kritiske punktet var overgangen frå vidaregåande skule til høgare utdanning. Det blir særleg tydeleg når språket er kartlagt hos dei 48 som skreiv avhandlinga si på nynorsk (tabell 10.5.7). Etter avslutta utdanning var det heller få som skifta frå nynorsk til bokmål, eller til andre språk.

10.6 Terminologi

Språk er den viktigaste infrastrukturen i samfunnet, sa prosjektleiar Knut Jonassen i Standard Norge i 2014.¹³⁵ Terminologi og standardar er to av berebjelkane i den infrastrukturen. Mest av alt handlar terminologi om korleis eit samfunn skal eller bør fungere.

Når det kjem til stykket, handlar terminologi om standardisering på ulike nivå. Fagterminologi blir definert mellom anna gjennom ordbøker, medan standardar for prosedyrar m.m. blir fastsette gjennom eigne dokument og rutinar.

I Noreg utviklar og fastset tre institusjonar standardar på kvar sine område. Standard Norge er den største av desse, gir ut Norsk Standard og tek seg av alle standardiseringsoppgåver med to unntak. Norsk Elektroteknisk Komité standardiserer på det elektrotekniske området og vedtek standardar under nemninga Norske elektrotekniske normer. Nasjonal kommunikasjonsmyndigheit er eit forvaltningsorgan under Samferdselsdepartementet og fører tilsyn med post- og teletenester.

Nokon standard for rapportering om standardar er ikkje fastsett. Framstillinga er difor avgrensa til standardar frå Standard Norge. Denne institusjonen hadde ved utgangen av 2014 etablert om lag 16 000 standardar. Nærmare 1200 eller sju prosent av desse var på norsk (tabell 10.6.1). I 2004 utgjorde standardar på norsk 14 prosent av alle standardar som gjaldt.

Ved utgangen av 2011 var det fastsett 13 755 elektrotekniske normer, men svært få av desse var på norsk, og per 2010 var det fastsett 4170 norske standardar som gjaldt post og telekommunikasjon.¹³⁶

Der er altså til saman om lag 35 000 standardar og normer som gjeld i Noreg. Norske elektrotekniske normer.

10.7 Administrasjon

Stortinget gav i 2009 universitets- og høgskulelova dette tillegget med § 1–7: «Universiteter og høyskoler har ansvar for vedlikehold og videreutvikling av norsk fagspråk.» Som følgje av dette ligg det til institusjonane å fastsetje eigne språkpolitiske styringsdokument.

I 2013 kjende tre av fire vitenskapleg tilsette ikkje til noko slikt dokument ved eigen institusjon. Medan 79 prosent av naturvitarane og samfunnsvitarane ikkje kjende til noko slikt dokument, gjaldt dette 66 prosent av humanistane. Der det var flest som hadde undervist på engelsk dei to siste åra, var det færrest som kjende til slike styringsdokument (sjå kapittel 10.1).

Når spørsmålet kom til kjennskap til slike dokument ved eiga avdeling, institutt eller fakultet, kunne berre sju prosent svare ja. Berre samfunnsvitarane visste noko meir enn realistane og humanistane.

Det kan vere to grunnar til at så få kjende til slike språkpolitiske styringsdokument. Det kan vere at dei ikkje fanst, eller at dei tilsette ikkje hadde fått nok informasjon til at dei hadde festa seg ved dette. Med den allmenne merksemda som har vore om dette spørsmålet i Noreg det siste tiåret, er det likevel lite flatterande viss det var mangel på informasjon som var problemet. Var ein interessert, ville ein kanskje spørje.

¹³⁵ Foredrag på Språkdagen 2014 i regi av Språkrådet i Oslo 18.11.2014.

¹³⁶ Språkrådet: *Språkstatus 2012*, Oslo 2012, s. 21.

10.9 Historisk statistikk

Studentmållaget i Kristiania var både det første studentmållaget i landet og eit språkpolitisk viktig miljø, ikkje minst i etableringsfasen for den akademiske delen av ein nynorsk skriftkultur. Mellom 1900 og 1910 var det registrert 214 medlemmer i laget. Ellen Rodvang har undersøkt dei nærmare.

Dei kom frå alle delar av landet, men meir enn fire av ti var frå Vestlandet (tabell 10.9.1). I fagprofil likna dei svært på landsgjennomsnittet i realfag, men relativt fleire av desse studerte filologi og teologi, medan relativt færre studerte medisin og juss (tabell 10.9.2). Likevel var det slikt at kvar fjerde studerte juss og kvar fjerde filologi.

Nær halvparten av dei enda som lærarar eller forskarar (tabell 10.9.3). Relativt mange av dei blei også prestar eller juristar. Dette kom til å prege referanserammene for tonegivande miljø langt utover på 1900-talet.

Alt tidleg på 1900-talet oppstod ei språkleg skilje i rekruttering til høgare utdanning. Nynorskbrukarar frå bygdene søkte seg i større grad via folkehøgskular til lærarskulane, medan bokmåselevane frå byane drog i retning universitetet.¹³⁷ Mellom 1917 og 1937 tok vel 9000 studentar til på lærarskulane. Ni av ti av dei kom frå bygdene, og mange var nok nynorskbrukarar, men presis informasjon om dette ligg ikkje føre.¹³⁸ I 1952 kom verket *Norske Skolefolk* ut. Skuleforskarer Åsmund Strømnes har rekna ut at 9266 folkeskulelærarar var presenterte, 5629 av dei med sjølvbiografier. Han har gjennomanalysert eit tilfeldig utval med ein firedel av alle dei biograferte.

Sju av ti kom frå bygdene, og 45 prosent av dei brukte nynorsk – 51 prosent av mennene, 34 prosent av kvinnene (tabell 10.9.5). Av dei som brukte nynorsk, var derimot sju av ti menn.¹³⁹ Språkfordelinga endra seg med alder – blant lærarane under 32 år brukte 31 prosent nynorsk, blant dei over 56 år utgjorde nynorskbrukarane 46 prosent. Flest nynorskbrukarar kom det frå gard eller lærarfamilie. Vestlendingane dominerte; 73 prosent av lærarstudentane frå Vestlandet brukte nynorsk, 37 prosent av studentane frå Trøndelag og nordover, og 24 prosent av studentane frå Austlandet og Sørlandet.

Trass i denne ganske sterke akademiske tradisjonen var det få i nynorskmiljøet som følgde med på utviklinga i bruken av nynorsk innanfor academia. Ein interessant dokumentasjon frå åra 1952–1957 var det såleis riksmålmiljøet som fekk fram (tabell 10.9.6). Der var det færrest nynorskstudentar å finne ved Universitetet i Oslo innanfor juss, noko fleire i økonomi og flest i historie og filosofi.

Tema: akademisk press mot bokmål

Latin var det første internasjonale vitskapspråket. På 1600- og 1700-talet mista språket denne posisjonen til fordel for ulike nasjonalspråk. Utover på 1900-talet blei engelsk det mest dominerande språket for internasjonal publisering, og på 2000-talet var språket blitt ganske einerådande, men mindre i humaniora enn i andre delar av vitskapen. Vitskapsmiljøa treng eit slikt

¹³⁷ Ottar Grepstad: *Draumen om målet*, Oslo 2012, s. 115 f.

¹³⁸ Gunnar Yttri: «Læraren som bygdehøvding», i Gjert Langfeldt (red.): *Skolens kvalitet skapes lokalt*, Bergen 2015, s. 80 f.

¹³⁹ Frode Lønning Strømnes: *Folkeskulelærarar i Fattig-Noreg*, Trondheim 2006, s. 137 f.

fellespråk for å vite om kvarandre, dele kunnskap og utvikle ny innsikt. Samstundes treng kvart språksamfunn fagterminologi som er tilgjengeleg også utanfor vitskapsmiljøa.

Akademia er eitt av dei domena som representerer størst press frå engelsk i det norske språksamfunnet. Dette er ei politisk vilja utvikling etter at Stortinget for ein del år sidan tok bort kravet om at norsk til vanleg skulle vere undervisningsspråket ved høgskular og universitet. Våren 2009 vedtok Stortinget å endre lova tilbake i retning av det gamle kravet, men likevel mindre strengt formulert.

Tradisjonen for at høgare utdanningsinstitusjonar styrer seg sjølve, er sterk, særleg for universiteta sin del. Det kan ha vore ein god grunn til å la desse institusjonane sjølve avgjere kva slags språkpolitikk dei skal føre. Styresmaktene har føresetta at universitet og høgskular har sine språkpolitiske strategidokument. Desse finst mange stader, men verknaden av dei er ikkje undersøkt.

Det dei akademiske institusjonane gjer med sin språkpolitikk, har langsiktige verknader for heile samfunnet og for dei sjølve. Prioriterer dei internasjonalisering, går det ut over arbeidet med fagterminologi på nynorsk og bokmål, men over tid kan dei skåre høgare på dei indeksane som er viktige for dei. Prioriterer dei det samfunnsansvaret dei meiner det er å fremje norsk språk, gir det lite anna uttelling enn velvilje frå dei miljøa som ønskjer å fremje nynorsk og bokmål som to samfunnsberande språk.

I 2005 poengterte eit utval oppnemnt av Språkrådet: «Skal norsk i framtida framleis bli brukt på alle domena i samfunnet, er vi avhengige av at det finst norsk terminologi og eit levande norsk fagspråk som kan fungera ved sida av det engelske på alle fagområde.»¹⁴⁰ Ti år seinare var der ingen ordningar, reglar eller system som målretta stimulerte universitet og høgskular til å prioritere norsk fagspråk. Eit publiseringssystem som gir uttelling økonomisk alt etter kor mykje dei vitskaplege medarbeidarane skriv i visse publikasjonar, har fått mykje av skulda for dette. Denne økonomiske uttellinga er likevel ein marginal del av dei samla driftsinntektene for institusjonane. Pengane følgjer studentane, og i høgare utdanning er det skapt ein statleg marknadsøkonomi der kvar institusjon tek sine avgjerder, men ingen har ansvaret for det som då fell imellom.

Dermed var det i 2015 ingen samla strategi for utvikling av norsk fagterminologi. Mykje blei gjort likevel, frå Standard Norge og andre fagmiljø, men heilskapen smuldra opp. Det som er sikkert, er at offentlege og private instansar investerer årleg milliardar i utvikling og vedlikehald av norsk språk.

Fråværet av ein heilskapleg politikk på det akademiske området går mest ut over bokmålsbrukarane. Verknaden for nynorskbrukarane kjem meir indirekte ved at eit svekt bokmål også kan svekkje nynorsk. Blir ikkje noko gjort, er det berre eit spørsmål om tid før meir enn halvparten av norske masterstudentar skriv avhandlingane sine på engelsk. Her verkar to mekanismar i same retning. Den eine er den manglande omsuta for sitt eige språk hos det norske fleirtalet av bokmålsbrukarar. Den andre er fråværet av ein samla språkpolitikk for forskning og vitskap. Det hjelper at norsk bokmål dominerer i grunnstudiet i mange fag.

Nokon brei, allmenn debatt om det engelske språkpresset i akademia har det aldri vore. I det som har vore ytra, har posisjonane vore ganske klare.

Ein av dei er at press frå engelsk like gjerne kan forståast som verdfulle kulturimpulsar. «Innlevelse i det engelske språket har gitt mange av oss store muligheter utan at vi dermed

¹⁴⁰ Gjert Kristoffersen ofl.: *Norsk i hundre!*, Oslo 2005, s. 135.

har vraket vårt norske språk og vår identitet», skreiv litteraturvitaren Øyvind T. Gulliksen i 2008.¹⁴¹

Ein annan posisjon er at presset frå engelsk i academia er fundert på ein norsk utdanningspolitikk der publisering på engelsk løner seg betre for universitet og høgskular enn publisering på norsk. Det er altså norske styresmakter meir enn ein angloamerikansk kulturindustri som fremjar denne utviklinga.

Ein tredje posisjon er at presset frå engelsk ikkje er noko problem fordi vitenskapleg kommunikasjon på engelsk er blitt heilt nødvendig.

Ein fjerde posisjon er at engelsk fagspråk er betre enn norsk og difor også bør brukast meir. Dette var den klare fleirtalsholdninga blant økonomistudentar i Bergen i 2012 (sjå kapittel 5.5). Spørsmålet er om norske forskarar meistrar språket godt nok. «For å bli bedre på form (engelsk) ofres til dels fokuset på innhald», skreiv to doktorgradsstipendiatar i 2008.¹⁴²

Ein blir ikkje betre til å skrive bokmål ved å skrive middels engelsk.

Perspektiv: språksamlingar og ordbøker

Språkrådet tok i 2013 initiativet til ein samla norsk ordbokpolitikk og utdjupa dette i notatet «Norsk ordbokpolitikk» til Kulturdepartementet 3. mars 2014.

Iallfall frå slutten av 1800-talet har språksamlingar vore bygde opp systematisk i Noreg. Slike samlingar finst ved mange universitet og høgskular. Dei største språksamlingane er ved Universitetet i Oslo, samlokaliserte og forvalta der etter stortingsavgjerd i 1972.

Stortinget vedtok då samrøystes å opprette Norsk leksikografisk institutt frå og med 1. juli 1972 på grunnlag av *Innstilling om språksaken* frå Vogt-komiteen og leggje dette til Universitetet i Oslo. Berre to representantar tok ordet i saka. Saksordførar Per Karstensen (Ap) sa at «språksituasjonen og utforskningen av norsk språk gjorde det nødvendig å styrke det vi kan kalle en vitenskapelig kartlegging av språket».¹⁴³ Dette blei gjort ved å slå saman tre ordboksverk – Nynorsk ordboksverk, Det norske litterære ordboksverk og Gammelnorsk ordboksverk. Lars Roar Langslet (H) meinte den nye institusjonen burde prioritere forskning i samtidspråket og bad om at ein gjorde det som var mogleg for at Norsk Riksmålsordbok også kom med.

Språksamlingane i Oslo er dei største i landet og inneheld enorme mengder data til bruk i språkgransking, m.a. eit nynorsk-korpus med over 100 millionar ord (1866–d.d.), eit leksikografisk bokmålskorpus med over 100 millionar ord (1985–2005) og ein nasjonal stadnamnbase med om lag 700 000 namn. Der er også samlingar ved universiteta i Tromsø, Trondheim og Bergen.

Sommaren 2014 vedtok styret ved Institutt for lingvistik og nordiske studiar ved Universitetet i Oslo at instituttet «ikkje skal ta ansvaret for vidare forvaltning og drift av samlingane knytte til leksikografi og namnegransking etter at det pågåande prosjektet Norsk Ordbok 2014 blir avslutta».¹⁴⁴ Dette utløyste eit omfattande og motsetnadsfylt arbeid for å finne ei varig, forskingsbasert løysing som kunne sikre vidare dynamiske språksamlingar til bruk for vitenskap, næringsliv og andre språkbruksmiljø. Språkrådet konstaterte i 2014: «For bokmål er

¹⁴¹ *Morgenbladet* 15.–21.8.2008.

¹⁴² Frode Olav Haara og Eirik S. Jensen: «Språkdebatten forbigås i stillhet», *Morgenbladet* 27.6–3.7.2008.

¹⁴³ *Stortingstidende 1971–72*, s. 3622.

¹⁴⁴ Universitetet i Oslo i brev til Kulturdepartementet 23.3.2015.

dokumentasjonen svak for perioden 1900–1985. Nynorsk trenger også tilleggsdokumentasjon, særlig for tida 1930–1970.»¹⁴⁵

Det var Ivar Aasen som utarbeidde dei første store ordbøkene for talemål i Noreg. Mellom 1850 og 1911 kom fire større ordbokverk for talemål og nynorsk. I åra 2016–2017 blir to store ordbokverk komplette, eit for bokmål og riksmål, eit for nynorsk og dialektar. Den eine er redigert på moderat bokmål, den andre følgjer nynorskrettskrivinga frå 1938.

Riksmålsvernet oppretta eit ordbokutval i 1919 og sette i 1922 i gang arbeidet med å utvikle *Norsk Riksmålsordbok* som eit litterært ordbokverk. Fire band kom i åra 1937–1957, og to tilleggsband i 1995. Dette verket inneheld 220 000 oppslagsord.¹⁴⁶

Ei oppdatering, utviding og nyredigering av denne ordboka tok til i 2000, mellom anna ved å samle inn meir tekstmateriale, og Kulturdepartementet ytte tilskot frå det året. I dette låg også ei modernisering og fagleg profesjonalisering. *Det Norske Akademis Store Ordbok* er planlagd ferdig i 2017 med om lag 250 000 oppslagsord og dekkjer moderat bokmål.¹⁴⁷ I 2014 hadde prosjektet 9,25 årsverksstillingar, og ein føresette 16 redaksjonelle årsverk frå og med 2015 til verket var fullført.¹⁴⁸

Eit langsiktig mål for Det Norske Akademi er å kunne publisere *Bokmålets og riksmålets ordbok* som eit digitalt, korpusbasert verk som dekkjer heile rettskrivinga for bokmål, der riksmål blir forstått som ei undernorm. Ordboka frå 2017 skal vere det faglege grunnlaget. Det formelle grunnlaget blei lagt gjennom ein avtale mellom Universitetet i Oslo ved Institutt for lingvistiske og nordiske studiar og Det Norske Akademi i 2011.

Norsk Ordbok er eit av dei store ordbokverka i verda (sjå kapittel 1.6). På årsmøtet i Det Norske Samlaget i 5. mai 1927 tok ordbokforfattaren og psykologen Ola Raknes til orde for «ei heilsleg norsk idiom- og synonym-ordbok».¹⁴⁹ Ordboka skulle tene til å utvikle vidare skriftspråket nynorsk og auke prestisjen for dette språket.¹⁵⁰

Det ambisiøse målet for prosjektet har i seinare år vore formulert slik: «Norsk Ordbok skal gje ei uttømmende vitskapleg framstilling av ordtilfanget i dei norske dialektane frå 1600 og til i dag og av det nynorske skriftmålet.» Norsk Ordbok byggjer altså på kjelder for tale og skrift gjennom 400 år, er ei litterær ordbok over skriftspråket nynorsk og ei ordbok over alle norske dialektar. Verket dekkjer altså også talemålsgrunnlaget for bokmål.

Med tilskot frå staten utvikla Det Norske Samlaget ein plan for Norsk Ordbok frå 1930. Det Norske Samlaget styrte redaksjonen til 1972, då Universitetet i Oslo tok over ansvaret, som ein del av verksemda ved det nyoppretta Norsk leksikografisk institutt. Ein prosjektorganisasjon for ferdigstilling av prosjektet var i drift frå 2002 og blei avvikla i 2015.

Arbeidet med Norsk Ordbok har vore prega av vekst. Det som kring 1930 var tenkt som eit verk på to–tre band, skulle i hovudsak setjast saman av ordbøker som alt fanst, skrivne av slike som Ivar Aasen, Hans Ross og Steinar Schjøtt. I tillegg blei eit svært innsamlingsarbeid sett i gang, og med tida kom det ordsamlingar frå meir enn 700 personar.¹⁵¹ I åra 1992–1998

¹⁴⁵ Språkrådet: «Norsk ordbokpolitikk», notat til Kulturdepartementet 3.3.2014, s. 5.

¹⁴⁶ Det Norske Akademis store ordbok, *naob.no*, lesedato 8.8.2015; Petter Henriksen: «BRO-arbeidet og Det Norske Akademis store ordbok», notat til Språkrådet 5.12.2011; Christian-Emil Ore: «Notat om leksikografi ved ILN etter 2015», notat 12.8.2011.

¹⁴⁷ Bente Christensen ofl.: «Bokmålets og riksmålets nasjonale ordboksverk – BRO-prosjektet», notat til Kulturdepartementet og Språkrådet, udatert og upaginert [2011].

¹⁴⁸ Det Norske Akademi: Budsjettsøknad 2015 til Kulturdepartementet, 28.2.2014.

¹⁴⁹ Ottar Grepstad: «Eit språk blir til. Frå den nynorske skriftkulturens annalar», *allkunne.no*.

¹⁵⁰ Sturla Berg Olsen and Åse Wetås: “Revision and digitisation of the early volumes of *Norsk Ordbok*: Lexicographical challenges”, *Proceedings*, Euralex 2014.

¹⁵¹ Redaksjonen i Norsk Ordbok i rettingar til Steinulf Tungesvik 2000, upaginert vedlegg same staden.

blei vesentlege delar av dette grunnlagsmaterialet digitalisert, m.a. 3,2 millionar ordsetlar, først ved innskriving, seinare ved skanning.

Norsk Ordbok utgjorde i 1972 6,5 årsverkstillingar.¹⁵² I 2000 var det 10,3 årsverkstillingar i Norsk Ordbok.¹⁵³ Ein ny prosjektorganisasjon blei etablert i 2002 for å fullføre verket til 2014. Det året var det 32 årsverksstillingar ved Norsk Ordbok. Sommaren 2015 var dette redaksjonsmiljøet oppløyst.

Komplett med band 12 inneheld Norsk Ordbok om lag 340 000 oppslagsord.¹⁵⁴ Det redaksjonelle arbeidet med band 1 tok til 50 år tidlegare, og i 1950 låg det første heftet på 160 sider føre. Kring 1970 rekna ein med at verket ville bli på ni–ti band. Redaksjonen vedtok så i 1987 at verket måtte utvidast til 12 band.¹⁵⁵ Så seint som i 1999 rekna ein med at verket først ville vere fullført i 2060.¹⁵⁶

Med Norsk Ordbok fullført i 12 band står det att å oppdatere og digitalisere dei fem første banda som dekkjer om lag 100 000 oppslagsord *a–h*. Med Det Norske Akademis store ordbok ferdig står det att for begge desse verka å etablere systematisk vedlikehald og fagleg revisjon som fangar opp språkutviklinga i Noreg.

Eittbandsbøkene *Nynorskordboka* og *Bokmålsordboka* kom ut i 1986 med seinare oppdateringar. Grunnlaget for desse standardordbøkene var det arbeidet som då var gjort med Norsk Ordbok. Med høvesvis 90 000 og 85 000 oppslagsord er desse ordbøkene dei viktigaste kjeldene til kunnskap om rettskrivingsnormalane for nynorsk og bokmål. I 2015 var enno mykje oppdateringsarbeid ugjort, særleg for bokmål.

«Skal det mona med ordbokarbeid må ein få sitja i fred og bruka lenger arbeidsdag enn vanleg», sa Leiv Heggstad, dåverande prosjektleiar for Norsk Ordbok, i 1936.¹⁵⁷

Publisert 5.10.2015

Sist oppdatert 22.9.2015

¹⁵² Oddrun Grønvik, notat 15.11.2013.

¹⁵³ Steinulf Tunesvik, *Norsk Ordbok 2014 – om vegen fram til fullføring av ordbokverket i 2014*, Oslo 2000,, s. 8.

¹⁵⁴ Christian-Emil Ore, «Notat om leksikografi ved ILN etter 2015», notat 12.8.2011.

¹⁵⁵ Steinulf Tunesvik, same staden, s. 9.

¹⁵⁶ Christian-Emil Ore: «Nettordbøker og Norsk Ordbok – hvordan etablere en vitenskapelig nettordbok», *Nordiska studier i leksikografi*, 11, 2012, s. 495.

¹⁵⁷ Hans Aarnes: «Arbeidet med den norske ordboka», *Nynorsk Vekeblad* 12.9.1942.